

PRIKAZ KNJIGE O RAPSKOM PLEMSTVU

Dušan MLACOVIĆ: *Građani plemići: pad i uspon rapskog plemstva*,
Leykam international, Zagreb, 2008.

Povijesna znanost u Hrvatskoj ugledala je 2008. godine knjigu Dušana Mlacovića, znanstvenika mlađe generacije, očitog ljubitelja i na temelju povijesnih izvora poznavatelja rapske povijesti koji se i do sada u znanstvenom djelovanju bavio srednjovjekovnom poviješću jadranskih urbaniteta, njihovim hijerarhijski strukturiranim društvom, kao i materijalnom kulturom drevne hrvatske otočke baštine.

S naslovnicom rapskog sanktuarija „predanog na čuvanje svetom Kristoforu“, u biblioteci Monografije iz hrvatske povijesti knjigu je izdao Leykam international, kojoj su recenzenti Neven Budak i Peter Štih. Sa slovenskog jezika knjigu su preveli Anita Peti-Stantić, Jelena Tušek i Miroslav Gradečak. Izdanje sadrži ukupno 332 stranice, pet poglavlja s potpoglavljima, 4 priloga, popis kratica, izvora i literature, bilješku o autoru kao i priložene slikovne prikaze.

Prvo poglavlje (9-11) knjige Dušana Mlacovića *Građani plemići: pad i uspon rapskog plemstva* nosi naslov *Slučaj Galzigna*. Narativnom strukturom dramatične privlačnosti, autor na temelju arhivskih izvora opisuje slučaj lažnog ili bolje rečeno nedopuštenog predstavljanja Girolama Galzigne, potomka drevnog i moćnog rapskog roda koji nakon studija u Beču dolazi na službu u Zadar. Pošto isti austrijskoj vlasti nikada nije uspio dokazati vlastito plemstvo, što je po ondašnjim propisima okarakterizirano kažnjivim djelom, neizbježno je izbio skandal s epilogom 1848. godine: novčana kazna i brisanje plemićke titule iz Galzignine sveučilišne diplome.

Navedeni slučaj u prvom poglavlju primjeren je za daljnje razmatranje problematike o imanenciji rapskog plemstva, što je naslov autorova drugog poglavlja (11-43). Kao i drugdje u Dalmaciji rapsko je plemstvo višestoljetno, različito oblikovano u 13. stoljeću na mediteransko-jadranskom mletačkom pravnom tipu i kulturnom krugu. Sadržaj poglavlja autor metodološki pravilno strukturira; piramidalni društveni sustav u Rabu, podatak o najstarijem sačuvanom popisu rapskog plemstva, knjiga privilegija, Vijeće plemenitih Raba – rapsko Veliko vijeće, što je kao stečevina po mletačkoj formuli funkcionirala sve do uspostave francuske uprave u Dalmaciji.

Apsolutističkoj monarhiji postaje neprihvatljivo priznavanje relikata prethodnog vremena, ali i strano jer je utemeljena na drugačijem pravnom tipu. Nije za zanemariti i strahove o povezivanju domoljubnih osjećaja, protuaustrijskih stavova i separatističkih težnji podanika u novostečenim zemljama južno od Alpa. Nadalje, autor navodi slijed administrativnih mjera nove vlasti: obavljeni popisi u kojima se moralo ispitati izvornost plemenitosti, osnivanje heraldičke komisije Vlade za Dalmaciju, i izdavanje posebne carske uredbe u kojoj su određeni kriteriji priznavanja plemstva. Za središnju vlast pitanje plemstva u Dalmaciji bilo je pitanje društvenog uređenja, dok je pitanje komunalnog vijeća bilo dio državno-upravne problematike. Plemenitost se, dakle, mogla lako izgubiti, a vrlo teško dokazati i zadržati.

Rapsko plemstvo nije shvatilo novo vrijeme – novih kriterija, već su ponosito branili osobni stav, a čin dokazivanja plemenitosti loze smatrali su – uvrjedljivim. I pored pismenih obraćanja Vladi za Dalmaciju o imanenciji rapskog plemstva od strane „pogođenih“ plemenitih Rabljana, stav i argumenti heraldičke komisije ostali su u duhu objašnjenja besprizivne odluke mjerila središnje vlasti. Time je Rab ostao bez davno priznatog vlastitog plemstva s nemogućnošću obnove, čime je na otoku dokinuto srednjovjekovlje i započelo *novo – novo* doba.

U trećem i najopsežnijem poglavlju (44-202) pisac je kroz potpoglavljia imao namjeru obraditi predmete istraživanja; rapsku regiju od 9. do 16. st., razne čimbenike razmatranog razdoblja na otoku:

komunalno ustrojstvo, mirnodopsko i ratno stanje, „crnu smrt“ i depopulaciju stanovništva te prisutni rapski duhovni stalež od biskupa do redovništva.

Budući je autor ovo poglavlje zamislio opsežnim, što brojem stranica i dispozicijom rada potvrđuje, no, „miješajući“ povijesna razdoblja i hipoteze ono zainteresiranom čitatelju djeluje prilično zbunjujuće, posebice ako očekujemo pratiti istraživačke spoznaje o rapskoj regiji od 9. do 16. stoljeća – autor početkom potpoglavlja na nekoliko stranica iznosi podatke o povijesnoj slici Raba u prvoj polovici 19. stoljeća. Djelomice se vrativši na rapsku regiju iz podnaslova, ipak najviše obrađujući 16. stoljeće, autor ističe geografsku i gravitacijsku odrednicu Raba u kontekstu pomorskih i kopnenih trgovačkih interesa otoka – Venecija, Trst, Rijeka. Potom donosi brojčane podatke o stanovništvu gradova mletačkog dominija, uspoređujući udjel Dalmatinaca u stanovništvu Republike u 16. stoljeću. Pišući o velikom društveno-socijalnom raskoraku između dalmatinskih i mletačkih gradova s druge strane Jadrana te između njihovih elita (17. i 18. st.), autor navodi slična zapažanja putopisaca Giustinianija i Fortisa. Zaključuje s društvenom strukturom Raba uz etno-kulturno-antropološki opis načina življenja i običaja na otoku.

Nadalje, u drugom potpoglavlju opisom otoka autor iznosi sintezu: Rab je tipičan mediteranski otok u 16. stoljeću na kojem u vrijeme kršćansko-osmanskih sukoba vlada nazadovanje, siromaštvo, ugroženo udarom neprijateljskih mornarica i pomorskih razbojnika, jednostavno neatraktivnim za život.

Demografskim obilježjima kao što su naseljavanje stanovništva ili procesi depopulacije, slijedi treće potpoglavlje autorova rada. Navodi stav Republike u kojem je bilo odobreno i poticajno naseljavanje doseljenika ili bjegunaca (od Osmanlija iz pokorene Bosne) te držanje Rabljana prema tim migracijskim skupinama. O viđenju rapskih demografskih kretanja u razmatranom razdoblju, spomenut je vrijedni izučitavatelj rapske povijesti franjevac Vladislav Brusić, s izražajem tradicionalističkog pristupa. Na temelju raspoloživih izvora i proturječnih mišljenja drugih onodobnih umova, Dušan Mlacović iznosi podatke i vlastitu prosudbu o pošasti kuge koja je obilježila ljudstveno stanje na otoku Rabu. Treba uzeti u obzir da nam do danas nisu poznati brojčani pokazatelji smrtnosti rapskog stanovništva!

U četvrtom potpoglavlju *Rat* autor se bavi rapskim stanjem u okružju regionalnih političkih i vojnih prilika. Njegov ondašnji (15. st.) geopolitički položaj, gospodarska i prometna uloga u jadranskom bazenu obilježila je otok Rab važnim čimbenicima; turski prodor prema sjeveru Balkanskog poluotoka, procvat Ugarske, ratne prilike koje su određivale smjerove i destinacije migracijskih preseljenja, Rab-Senj: uhodana pomorska tranzitna trgovina i kreditni zajmovi rapske elite. Prikazom rapske svakodnevnice u vrtlogu rata, autor završava podatcima o migracijama, doseljenicima, ali i nabacanim o jeziku i govoru na Rabu, samostanskom životu.

O drugom čimbeniku koji je, također, utjecao na povijesnu sliku Raba, autor nas u potpoglavlju *Mir* upoznaje s razdobljem konsolidacije i reorganizacijom mletačke vlasti u samoj Veneciji, Furlaniji i Dalmaciji, kada je nastupilo razdoblje političke i gospodarske stabilnosti u regiji, a time i na Rabu.

Iduće stranice Mlacović „posvećuje“ epidemijskoj pojavi „crna smrt“ koja je zahvatila ne samo Rab, nego i širi jadranski bazen. U toj činjenici vidi uzrok silnog pada brojnosti rapske elite, odnosno otočkog stanovništva uopće. Valja naglasiti da ne postoji niti jedan povijesni izvor koji neposredno svjedoči o kugi na Rabu, a sve drugo može biti igra brojkama. Obzirom na naznačen podnaslov primjećuje se „suvišan“ nastavak razrade rapskih gospodarsko-trgovačkih odnosa (solane, krijumčarenje mesa, proizvodnja žitarica, trgovina vinom, mesom, sirom, vunom, porezi na promet, kreditna trgovina, iskorištavanje pašnjaka i td.), kao i izlaganje o rapskom urbanitetu: od rasporeda gradskih palača, oblika stanovanja pa do kretanja cijena nekretnina.

Rapska komuna i distrikt (hrv. okrug) obrađeni su u nastavku sedmog potpoglavlja rada. Naznačen je njegov teritorijalno-granični obuhvat s pripadajućim mjestima. Doznajemo da je rapska komuna zajednica s razvijenim funkcijama srednjovjekovne mediteranske komune, od najvišeg

dužnosničkog do niže namješteničke uredovne strukture. Autor smatra da unutarnji društveni razvoj Raba moramo prosuđivati kroz stabilnost mletačkog vrhovništva, snagu i vojnu ulogu Venecije u regiji te njeno značenje za europsko srednjovjekovno društvo. Spominje se crkveno ustrojstvo (biskup, redovništvo), rapski samostani, a navodi i onodobne crkvene prilike.

Potom u osmom potpoglavlju *Civitas i biskup* Mlacović nastavlja s duhovnim staležom i razvojem vjerskog života na sjevernojadaranskom otočkom prostoru. U takvoj hijerarhiji odnosa, biskup kao visoki crkveni dostojanstvenik imao je ključni autoritet i bio jamcem otočanima za dostojno vođenje dijeceze. Nadalje, kroz šest točaka pisac nudi objašnjenje o nastanku prvih rapskih samostanskih zajednica, ističe njihovu društvenu i kulturnu ulogu. Ovo poduže poglavlje završava vlastitim tezama o osnovnoj strateškoj predispoziciji Raba od 11.–13. stoljeća.

Na 202. stranici knjige započinje četvrto poglavlje *Patricius Arbensis* u kojem autor promišljajući *de nobilitate* polazi od kriterija, tumačenja i rasprava istaknutih onodobnih umova o tom ljudskom konstruktumu. Opća predodžba o plemstvu ovisi o praksi različitih naroda i društvenih skupina, primjerice arapsko shvaćanje europskog plemstva i obrnuto. Zadržavši se na mletačkom plemstvu, autor prikazuje njegov piramidalni sustav te kako se takav koncept strukturalno odrazio po mletačkom dominiju.

U potpoglavlju *Rapski patricij* nedovoljno je jasno objašnjen smisao naslova, a posebice razlika između pojma *patricij*, kojeg Rab nije imao u onom smislu kako je taj društveni sloj postojao u samoj Veneciji ili Genovi, a u dokumentima je u pravilu uvriježen naziv *nobilis* kao oblik pripadnosti odličnima i plemenitima – obzirom da se rapsko plemstvo razmatra kroz „mletački tip“.

Peto poglavlje (221-287) naslovljeno je *Rapski vijećnici u 14. i 15. stoljeću*, i ima pet potpoglavlja. Na početku se autor bavi identifikacijom rapskog plemstva u 14. stoljeću tabelarno prikazujući prijepis popisa članova Velikog vijeća rapske komune iz tri izvora, utvrđujući podatkovnu podudarnost.

U drugom potpoglavlju razlaže se o plemićkim rodovima i njihovom položaju u 14. stoljeću koje je autor prema raspoloživim izvorima i znanstvenim spoznajama drugih povjesničara djelomice, ili u potpunosti utvrdio. Primjerice, navode se prezimena pripadnika najstarijih, najvećih i najuglednijih rapskih rodova: *Avanco, Bernaba, Borre, Cernotta, Domine, Forma, Gauzigna, Georgiis, Grube, Hermolais, Martinussio, Phillipio, Poruga, Slovigna, Spalatino, Zaro i Zudenico*, uz etimološko tumačenje značenja i porijekla prezimena s kraćim rodovsko-porodično-obiteljskim historijatom. Autor nije, a trebalo je objasniti značenje navedenih pojmova: rod, porodica i obitelj.

Kao drugdje u Dalmaciji Rab je zasebno oblikovao svoje Veliko vijeće u kojemu su do određenog vremena, početka 15. stoljeća, bili uključeni i *neplemeniti* pojedinci, tj. pučani - ne za razliku od drugih gradova kako se tvrdi, jer je takav „tip“ strukture Vijeća poznavao obližnji Cres, kao i Osor. Njihovom identifikacijom autor se bavi kroz treće potpoglavlje, dok je pučane vijećnike naveo u četvrtom potpoglavlju pod naslovom *Pučani vijećnici – rodovi u obitelji u 14. stoljeću te njihov položaj*.

Transformaciju, ili hrvatski rečeno preobrazbu, Velikog vijeća rapske komune (274-287) autor je razložio na kraju petog poglavlja. Pripadnost Vijeću komune definirano je statutom, potom nepisanim pravilima i shvaćanju s tradicionalnim kriterijima koji su trebali očuvati identitet komune – prevladalo je načelo kvalitete nad načelom brojnosti. Postupak agregacije: stvaranja novog plemstva odvijao se prema potrebi i morao biti potvrđen od senata *Prejasne Republike*. Konačno, proces preobrazbe iz *civitas* u *comunitas* završavao je kroz 14. stoljeće. Venecija je trebala usporedivu državnuorganizaciju na lokalnoj razini, što je i postigla.

Na kraju knjige autor objavljuje slijedeće priloge; određene popise plemića i pučana, kako autor kaže „populara“, fotografije, zemljovide, rodoslovne tablice koje su mogle biti potpunije (jer postoje izvori), i druge kolorirane slikovne sadržaje.

Knjiga Dušana Mlacovića nosi naslov „Građani plemići: pad i uspon rapskog plemstva“. Zadnji dio izabranog naslova je, blago rečeno, nelogičan obzirom na povijesnu činjenicu o rapskom

plemstvu i njegovu dokinuću, nikako usponu?! Uz bolji teorijsko-konceptualni oslonac i metodološki odabir, trebalo je biti jasniji pri određivanju periodizacijskog razdoblja, dosljedniji pri obradi predmeta istraživanja i snažnije sintetički podvući rezultate istraživanja - kako bi se izbjegla narativnost pozitivističke škole. Možda je najzanimljivije pitanje na koji ne uvidamo odgovor kroz 332 stranice teksta, a glasi: koje je etničke strukture rapsko plemstvo? Priznajemo, za nastanak ovog rada nesumnjivo je uloženi veliki trud. Zahvaljujući protočnoj i lijepoj izražajnosti autora, uz druge znanstvene kvalitete ovog rada, knjigu Dušana Mlacovića o rapskom plemstvu bilo bi korisno pročitati – kao poticaj za daljnja istraživačka nadopunjavanja slike rapske povijesti.

Josip CELIĆ

OSVRT NA KNJIGU O BOMBARDIRANJU ZADRA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Kažimir PRIBILOVIĆ, *Povijesna građa oko bombardiranja Zadra
u Drugom svjetskom ratu. Kronika događanja*, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2006.

U izdanju Matice hrvatske u Zadru godine 2006. tiskana je knjiga uglednoga hrvatskog vojnog povjesničara prof. dr. Kažimira Pribilovića. To je do sada najcjelovitije i najpotpunije djelo o bombardiranju i razaranju Zadra, jednog od najljepših gradova na Mediteranu, u Drugome svjetskom ratu. Djelo je opširno, ima ukupno 787 stranica, a rezultat je autorova dugogodišnjeg rada na prikupljanju i proučavanju oko 50.000 dokumenata iz inozemnih i domaćih pismohrana te brojne domaće i strane literature, osobito one talijanske provenijencije. Ovo djelo prof. Pribilovića osobito je važno jer daje dosad najpotpunije odgovore na brojna pitanja o bombardiranju i razaranju Zadra, njegove luke, predgrađa i stare povijesne jezgre. U izradu ovog djela uloženi su golemi trud i rad, što je mogao učiniti samo veliki zaljubljenik u ovaj grad.

Međutim, unatoč tomu, na samom početku ovog djela, što nije uobičajeno, iznijeti ćemo nekoliko primjedbi. Prvo, naslov djela, koji glasi *Povijesna građa oko bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu*, nije najsretnije pogoden. Zašto? Zbog toga jer se ne radi o arhivskoj povijesnoj građi nego o tekstu autora, a isto tako ne radi se „oko bombardiranja Zadra“, nego se poglavito radi o bombardiranju Zadra. Stoga smatram da bi najprimjereniji naslov bio „Bombardiranje Zadra u Drugome svjetskom ratu“, jer to je bit ovoga djela, to je ono o čemu se u njemu opširno i podrobno govori. Drugo, prava je šteta, osobito sa stajališta struke, što nije naveden precizniji znanstveni aparat u obliku bilježaka na dnu svake stranice. Autor u *Predgovoru* kaže da to hotimice nije učinio „samo zato da se čitaoci oko toga ne zamaraju“, ali da je to učinio dobili bismo u znanstvenom smislu još kvalitetnije i bolje djelo. Doduše, autor na kraju knjige korektno donosi popis svih važnijih izvora i literature. I treće, kako se radi o dosta opširnom djelu bilo bi dobro da je zbog njegove strukture i preglednosti podijeljeno na nekoliko većih cjelina, dijelova ili poglavlja. Osim toga, trebalo je izraditi popis korištenih kratica i bar jedno kazalo, što bi ovo vrijedno djelo učinilo još boljim i kvalitetnijim.

U djelu se potanko raspravlja o uzrocima i posljedicama savezničkog bombardiranja i razaranja Zadra, a posebice njegove luke, obale, brodova, brodogradilišta, spomenika kulture, pošte, vojarni, utvrđenja, vojnih skladišta i drugih postrojenja, te bedema i stare povijesne jezgre na poluotoku, ali i drugih dijelova grada i njegova predgrađa, koji su također bili izloženi strahovitim razaranjima. Od 2. studenoga 1943., kada je to razaranje počelo, do 31. listopada 1944., kada je završilo, grad je bombardiran 32 puta, a njegovo predgrađe još 7 puta, što znači da su *Saveznici* bombardirali Zadar 39 puta. Ako tome dodamo i 2 bombardiranja staroga jugoslavenskog